

СОЦІОЛІНГВІСТИКА

УДК 81'272

[https://doi.org/10.17721/um/49\(2019\).9-31](https://doi.org/10.17721/um/49(2019).9-31)

Богдан Ажнюк, д-р філол., наук, проф.
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

МОВНА ПОЛІТИКА: ЄВРОПЕЙСЬКІ КРИТЕРІЇ І УКРАЇНА

Джерельним матеріалом, на підставі якого можна робити узагальнення щодо принципових положень, якими керуються європейські держави у мовній політиці є: 1) конституції та національні законодавства європейських держав; 2) міжнародні акти, що є правовими інструментами Ради Європи, насамперед Європейська хартія регіональних або міноритарних мов та Рамкова конвенція про захист національних меншин (схвалена Радою Європи й ратифікована Україною в 1997 р.); 3) документи рекомендаційного характеру, що віддзеркалюють погляди експертного середовища і справляють вплив на громадську думку, зокрема, “Загальна декларація мовних прав”, прийнята в 1996 р. на заключному засіданні “Всесвітнього конгресу з мовних прав” і схвалена ЮНЕСКО, “Ословські рекомендації ОБСЄ щодо мовних прав національних меншин” (1998) і т. ін.; 4) рішення Комітету експертів Ради Європи щодо національних звітів про виконання мовної хартії та експертні висновки про мовне законодавство окремих держав, які надаються різними європейськими установами й комісіями, зокрема ОБСЄ, Венеціанською комісією і т. ін. 5) наукові публікації з проблем мовної політики і мовного планування. Аналіз цих матеріалів дає підстави сформулювати основні положення, якими визначаються європейські уявлення про мовну політику: 1) провідна роль державної мови як фактора національної єдності; 2) захист і підтримка міноритарних мов; 3) двомовність із достатнім володінням державною мовою; 4) ефективний механізм дотримання мовних прав. Підтримання балансу між об’єднаною роллю державної мови, з одного боку, і задоволенням мовних потреб етномовних меншин, із другого, відповідає засадам лінгвістичної екології, яка пропонує теоретичне обґрунтування і практичне рекомендації для налагодження безконфліктних міжмовних стосунків на тривалій основі.

Ключові слова: мовна політика, державна мова, регіональна мова, міноритарна мова, мовні права, загрожена мова, мовне розмаїття, екологія мови.

Мовна політика рідко викликає аплодисменти. Найчастіше вона зазнає критики. Справедливої і несправедливої, здебільшого суб’єктивної. Часто суб’єктивізм критики є колективним – його носієм може бути національна меншина, може бути навіть сусідня держава в особі її офіційних представників.

Мовну політику зазвичай розуміють як заходи, здійснювані державою через систему органів законодавчої виконавчої та судової влади щодо збереження або зміни мовної ситуації в країні, перерозподілу сфер функціонування мов, захисту загрожених мов, впливу на розвиток мовної системи і її підсистем [Брицин : 375–378; Словарь :265]. Мовна політика може бути більш або менш централізована, більш або менш всеохопна, більш або менш координована, більш або менш здійснювана державною владою [Fishman : 82]. Держава виступає основним суб'єктом мовної політики. Одним із найважливіших її завдань є контроль за конфліктогенним потенціалом стосунків між мовними спільнотами в країні або в певному регіоні. За певних соціально-політичних обставин важливими суб'єктами мовної політики можуть бути неурядові організації, церква, міжнародні структури (див.: [Ricento : 212]).

Україна успадкувала постколоніальну мовну ситуацію: співвідношення носіїв української та російської мов не відповідає співвідношенню етнічних українців і росіян. Колонізатори перетворили українську мову в допоміжний засіб комунікації, чим порушили її природний функціональний стан. Модель стосунків між російською й українською мовами формувалася владою так, щоб вони сприймалися в суспільстві не як стосунки між двома мовами, а як стосунки між мовою й діалектом. Влада цілеспрямовано стимулювала наближення елементів української мовної субстанції до російської. Це відбувалося на різних структурних рівнях мовної системи: у правописі, орфоєпії, граматиці, лексиконі, лінгвостилістиці.

Визначальним для мовної політики в Україні кінця ХХ – початку ХІХ ст. став законодавчий акт, прийнятий ще до проголошення державної незалежності (28 жовтня 1989 р.), – закон “Про мови в Українській РСР”, який залишався чинним до 2012 р. і виявився найбільш дієвим захисником мовних прав державотворчої нації. Парадоксально, що вирішальну роль у прийнятті цього закону відіграли депутати, виховані радянськими реаліями й радянською ідеологією. Наріжним каменем мовного законодавства в Україні стала 10-та стаття Конституції України, схваленої Верховною Радою України за часів перебування на посаді Президента України Леоніда Кучми. Характер-

но, що на початку політичної кар'єри його позиції з мовного питання були орієнтовані не на загальнонаціональні інтереси, а визначалися орієнтацією на південно-східний регіональний електорат. У своїй передвиборчій програмі 1994 р. він обіцяв: “Буду виступати за надання російській мові статусу офіційної при збереженні існуючого статусу української мови” (Пе).

У період із 10 серпня 2012 р. до 28 лютого 2018 р. в Україні діяв найбільш одіозний за всю історію новітньої України закон “Про засади державної мовної політики в Україні”, відомий також за іменами його авторів Сергія Ківалова і Вадима Колесніченка, який істотно розширив сферу використання російської та частково угорської й румунської мов з одночасним звуженням функціональних перспектив української мови. 28 лютого 2018 р. Конституційний Суд України визнав закон “Про засади державної мовної політики в Україні” таким, що не відповідає Конституції України.

24.12.1999 р. Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних або міноритарних мов (далі – Хартія). Оскільки Конституційний Суд України 12.07.2000 р. скасував ухвалений Верховною Радою України 24.12.1999 р. закон про ратифікацію Хартії, її було повторно ратифіковано законом України від 15.05.2003 р. і введено в дію 19.09.2005 р. Імплементация положень Хартії в Україні ускладнювалася термінологічними розбіжностями між українським законодавством і офіційними текстами Хартії¹ та недосконалістю українського перекладу Хартії, який вважався офіційним на час її ратифікації в Україні [Кресіна : 197]. Значна частина суспільства негативно поставилася до ратифікації Хартії, оскільки ця подія сприймалася як сигнал того, що державна мова втрачає ті стимули для розвитку, які їй давало національне законодавство [Besters-Dilger : 262]. Таке сприйняття Хартії суперечить уявленням її авторів, які виходили з європейських презумпцій, пов'язаних з “нормальним” станом справ, за якого переважна більшість населення користується державною мовою, а менша частина населення відстоює своє право на мовно-культурне ви-

¹ Є два юридично рівноправні офіційні тексти Хартії: англійською (The European Charter for Regional or Minority Languages) і французькою (La Charte européenne des langues régionales ou minoritaires) мовами.

живання. Те, що мовні права титульної національності можуть бути обмежені на значній частині території держави, є для Європи нетиповим і аномальним [Besters-Dilger : 264].

Із часу ратифікації Хартії в Україні не стихає дискусія щодо того, які положення нашого законодавства відповідають європейським засадам мовної політики, а які їм суперечать. Особливою активністю щодо кількості посилок на європейські підходи до проблем мовного планування відзначилися в Україні часів президентства Віктора Януковича народні депутати Вадим Колесніченко та Сергій Ківалов, стверджуючи, що розроблений ними закон “Про засади державної мовної політики” відповідає Хартії і є цілковито європейським. Ні вони, ні їхні опоненти та інші учасники дебатів із питань мовної політики, які також апелювали до європейських цінностей у сфері мовної політики, не сформулювали цих засад, тому питання не втратило актуальності й заслуговує на увагу дослідників. Насамперед потрібно з’ясувати, що є джерельною базою, на підставі якої можна сформулювати засадничі положення, що відображають європейський підхід до мовної політики і мовного планування.

Характер завдань, які вирішуються засобами мовної політики, дає підстави виділити такі основні джерела, на підставі яких можна робити узагальнення щодо принципів положень, якими керуються європейські держави в мовній політиці: 1) конституції та національні законодавства європейських держав; 2) міжнародні акти, що є правовими інструментами Ради Європи, насамперед Європейська хартія регіональних або міноритарних мов і Рамкова конвенція про захист національних меншин (схвалена Радою Європи й ратифікована Україною в 1997 р.); 3) документи рекомендаційного характеру, що не мають юридично зобов’язальної сили, але віддзеркалюють погляди експертного середовища і справляють вплив на громадську думку. Такими є, зокрема, “Загальна декларація мовних прав”, прийнята в 1996 р. на заключному засіданні “Всесвітнього конгресу з мовних прав” у Барселоні і схвалена ЮНЕСКО, “Ословські рекомендації ОБСЄ щодо мовних прав національних меншин” (1998 р.) і т. ін.; 4) рішення Комітету експертів Ради Європи щодо національних звітів про виконання мовної хартії та експе-

ртні висновки про мовне законодавство окремих держав, які надаються різними європейськими установами й комісіями, зокрема ОБСЄ, Венеціанською комісією і т. ін. 5) наукові публікації із проблем мовної політики й мовного планування.

Як емпіричний матеріал для дослідження європейських реалій у сфері мовної політики акти національного законодавства не менш важливі, ніж міжнародні конвенції, хартії, угоди, зокрема ніж Хартія. Це зумовлене насамперед тим, що, по-перше, Хартію ратифікували не всі країни Європи² і, по-друге, Хартія є інструментом регулювання не всієї мовної політики, а тільки тої її частини, яка стосується мовних меншин [Бестер-Дільгер]. Деякі дослідники критично ставляться до Хартії, вважаючи, що “цей документ є машиною війни, головна мета якого – Франція та її неетнічне розуміння громадянства” [Больман : 49].

Важливим джерелом, що відображає погляди експертного середовища не тільки європейського континенту, а й представників інших частин світу, є “Загальна декларація мовних прав” – міжнародний документ, прийнятий 1996 р. на заключному засіданні “Всесвітнього конгресу з мовних прав” у Барселоні. Він отримав схвалення ЮНЕСКО, багатьох національних ПЕН клубів і ряду недержавних організацій. Оскільки Декларація не схвалена Радою Європи, то вона не є юридичним інструментом, а має насамперед громадсько-політичний характер. Головна її сила – вплив на громадську свідомість. На противагу поширеній у мовознавстві думці про те, що мова – це насамперед засіб обміну інформацією, “Загальна декларація мовних прав” ґрунтується на ширшому розумінні феномену мови. Стаття 7 “Загальної декларації мовних прав” проголошує: “Усі мови є виявом колективної ідентичності й особливого способу сприйняття та відображення дійсності. Вони є знаряддям згуртування, ідентифікації, спілкування та творчого самовираження”. Особливого значення у зв’язку з цим набуває ст. 41.2, що утверджує право мовної спільноти на захист від загрози “гегемонії з боку іноземної культури” (*hegemonic occupation by a foreign culture*). Декла-

² Хартію не ратифікували держави Балтії, Бельгія, Греція, Ірландія, Португалія, Росія, Туреччина, Франція та деякі інші країни.

рація вказує на те, що тенденція до “універсалізму” та “гомогенізації” приводить до збіднення людства і зменшення культурного розмаїття на нашій планеті.

Принципи “Всесвітньої декларації мовних прав” співзвучні із засадами лінгвістичної екології – напряду в соціолінгвістиці, що досліджує деформації, які виникли в мовному довіклі через різні історичні, соціокультурні, демографічні й інші обставини, а також вказує на можливості та шляхи виправлення цих деформацій. Авторам еколінгвістичних студій доводиться стикатися з тим, що сама етномовна спільнота не завжди виявляє зацікавленість у збереженні своєї мови. На цю обставину вказує й Декларація, у якій, зокрема, зазначено, що загарбання, колонізація, окупація та інші вияви політичного, економічного й соціального підпорядкування часто спотворюють уявлення про цінність мови і таким чином підривають мовну лояльність. Завдяки цьому мови деяких народів, що здобули суверенітет, і далі витісняються з ужитку. Через низький соціальний престиж рідної мови перехід дітей на іншу мову може відбуватися за свідомої підтримки батьків. Це ставить на порядок денний питання про залежність мовних прав від стану колективної свідомості у відповідній спільноті. Однак право на мову залишається одним із невідчужуваних людських прав навіть у тому випадку, якщо уявлення про цінність національної мови втратило значення для значної частини або навіть більшості етномовної спільноти.

У підґрунтя Декларації лягли ідеї, що протягом тривалого часу обговорюються міжнародним науковим співтовариством у межах етнології, екології мови, когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики і т. ін. У працях багатьох дослідників дається гостра критика феномену глобального й регіонального мовного домінування. Наприклад, іспанський лінгвіст А. Бастардас Боада звертає увагу на так звані “мови регіонального домінування” (*languages of regional hegemony*), тобто мови, які набувають поширення поза межами традиційного ареалу їхнього побутування, відзначаючи, що міжмовні контакти не завжди є безболісними, а їх наслідки не сприяють збереженню мовного розмаїття людства. Дослідник вважає, що контроль за цими контактами має здійс-

нюватися на рівні держави, регіону і всієї планети [Bastardas : 3]. Відома данська дослідниця Т. Скутнабб-Кангас вводить у науковий обіг вираз “мови-вбивці” (killer languages): “Коли мова, наприклад англійська, як вивчена мова, витісняє іншу, рідну мову, вона стає мовою-вбивцею” [Skutnabb-Kangas : 49]. Р. Філіпсон, який запровадив у широкий науковий обіг термін *мовний імперіалізм* (linguistic imperialism), вважає, що міжнародна мовна гегемонія англійської мови є посяганням на мовні права інших етномовних спільнот [Phillipson : 40].

Аналіз зазначених вище джерел дає підстави сформулювати й запропонувати для обговорення принаймні чотири основні положення, якими визначаються європейські уявлення про мовну політику, а саме: 1) провідна роль державної мови як фактора національної єдності; 2) захист і підтримка міноритарних мов; 3) двомовність із достатнім володінням державною мовою; 4) ефективний механізм дотримання мовних прав.

Провідну роль державної мови як фактора національної єдності визнають усі європейські країни. Зокрема закон Франції “Про вживання французької мови” (від 04.08.1999 р.) проголошує, що французька мова є основним елементом французької ідентичності і культурного надбання Франції [Чередниченко : 32–34]. Подібні положення містять законодавства більшості європейських країн. Одним із найважливіших знарядь мовної політики є статус мови. Він може бути офіційним (законодавчо закріпленим), напівофіційним і неофіційним (звичаєвим). У найбільш традиційному розумінні термін “статус мови” має бути офіційно закріплений юридичним актом – конституцією, законом, іншим офіційним актом. Офіційний статус – категорія історично-ситуативна, його мають не всі сучасні мови. Формального офіційного статусу не мають, наприклад, чеська мова в Чехії, англійська в Великобританії і в США³, німецька у ФРН, грецька в Греції, угорська в Угорщині, італійська в Італії, шведська у Швеції. Особливе значення має статус державної або офі-

³ У США англійська мова не має офіційного статусу на рівні федерального законодавства, але в місцевому законодавстві багатьох штатів вона визнана офіційною.

ційної мови там, де є протиборство мов, у якому статус виступає важливим регулятором. Сама наявність статусу – це значною мірою діагноз. Наявність рівного статусу в двох або більшій кількості мов зазвичай є наслідком 1) подолання наслідків колоніальної залежності або 2) соціолінгвістичної поляризації всередині країни (класичними прикладами такої поляризації є Бельгія і Швейцарія) [Hartig :67–78; Grin : 108–113; Schmitt: 86–105].

У тих випадках, коли титульна мова формально не має офіційного статусу, важливим показником оприявлення її реального статусу є уживання в юридичних актах виразу *іноземна мова*. Характерним прикладом є Чехія – єдина зі слов'янських країн, де національна мова не має офіційного статусу, затвердженого конституцією⁴ або законодавством. Відповідно до “Закону про набуття і позбавлення громадянства Чеської Республіки”, документи, які подає особа для набуття громадянства, видані органами іноземної держави іноземною мовою, мають бути офіційно перекладені чеською мовою (§ 22), а володіння чеською мовою є обов'язковим для набуття громадянства (§ 7).

Немає положення про офіційну мову в конституції й законодавстві Німеччини, проте, згідно з законом про набуття громадянства Німеччини, претенденти на громадянство повинні засвідчити достатній рівень володіння німецькою мовою. Починаючи з 2007 р., запроваджено вимогу володіння німецькою мовою як умову отримання візи для одного з членів подружжя, який є вихідцем з-поза Європейського Союзу [Fairless]. На практиці німецька мова виконує у ФРН усі функції державної мови в повному обсязі.

У багатьох країнах терміни *державна мова* й *офіційна мова* сприймаються як дуже близькі або тотожні. Завдяки цьому вони часто використовуються при перекладі як міжмовні відповідники. У законодавстві держав Балтії терміни *державна мова* й *офіційна мова* вживають як синоніми: литовська мова в законодавстві Литви називається державною, латиська, естонська у своїх країнах – офіційними. У всіх трьох випадках змістове наповнення термінів *державна мова* й *офіційна мова* не має суттєвих

⁴ У конституції Чехословацької Соціалістичної Республіки (1960) також не було положення про державну або офіційну мову.

відмінностей. Подібне бачимо в рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 р. за № 10–рп/99: “Під державною (офіційною) мовою розуміється мова, якій державою надано правовий статус обов’язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя”. Однак дослідження показує, що *державна мова* і *офіційна мова* не є цілковитими синонімами.

Практика використання вислову *офіційна мова* в офіційно-діловому дискурсі європейських країн свідчить про його неоднозначність і змістову варіативність. Є підстави вважати, що в семантиці цього терміна співіснують видове й родове значення. У видовому значенні його зміст близький до поняття “державна мова”. У родовому значенні вислів *офіційна мова* передбачає варіативне розуміння рівнів офіційності: загальнодержавного (офіційна мова держави), регіонального (офіційна мова республіки, штату, автономії і т. ін., що входять до складу держави), вузько-локального (офіційна мова адміністративно-територіальної одиниці), організаційно-технічного (офіційні мови ООН, офіційна мова міжнародної конференції тощо). На загальнонаціональному рівні офіційною може бути як національна мова титульного народу, так і паралельно з нею мова, що належить іншому народові. При цьому мова титульної нації часто називається державною (в англійському тексті здебільшого вживають вираз *national language*), а інша мова (або інші мови) – тільки офіційною. Відповідно до ст. 8 Конституції Ірландії, ірландська мова є “першою офіційною мовою”, а англійська – “другою офіційною мовою”. Стаття 2 ірландського Закону про офіційну мову (Official Languages Act 2003) дає таке пояснення: “під офіційними мовами маються на увазі ірландська мова, що є державною мовою (*national language*) і першою офіційною мовою, та англійська мова, що є другою офіційною мовою, як це визначено в ст. 8 Конституції”. Як бачимо, синонімом державної мови (*national language*) в законодавстві зазвичай вважається тільки так звана перша офіційна мова, що в цьому випадку є мовою титульної нації.

Специфічна ситуація з використанням термінів *oficiálny jazyk* (офіційна мова) і *štátny jazyk* (державна мова) була у Словаччині. Відповідно до чинного закону “Про державну мову Словацької

Республіки”, схваленого 15 листопада 1995 р., словацька мова має статус державної (*štátny jazyk*). Із ним співіснує термін *oficiálny jazyk* (офіційна мова), що вживається в офіційному словацькому перекладі Хартії, яку Словаччина ратифікувала 20 липня 2001 р.: “<...> jazyky <...> odlišné od oficiálneho (ych) jazyka (ov) daného štátu, nepatria sem dialektu oficiálneho (ych) jazyka (ov) štátu ani jazyky migrantov” (“мови <...> відмінні від офіційної (офіційних) мови (мов) цієї держави, до них не належать діалекти офіційної (офіційних) мови (мов) держави, а також мови мігрантів”). Варто зазначити, що в історії мовного законодавства Словаччини був період, коли статус головної мови держави позначався терміном *úradny jazyk* (офіційна мова). Відповідний закон, прийнятий 26 жовтня 1990 р., називався “Закон про офіційну мову Словацької Республіки” (*Zákon o úradnom jazyku v Slovenskej republike*) і діяв до прийняття 15 листопада 1995 р. чинного нині “Закону про державну мову Словацької Республіки” (*Zákon o štátnom jazyku Slovenskej republiky*). Еволюція терміновживання в мовному законодавстві Словаччини вказує на те, що терміни статусу сприймаються законодавцем як важливе знаряддя мовної політики. Порівняно із законом 1990 р. в законі 1995 р. термін не лише зазнав суттєвої зміни, а й отримав стисле й недвозначне тлумачення: “Державною мовою на території Словацької Республіки є словацька мова. Державна мова має перевагу над іншими мовами на території Словацької Республіки” (§ 1, п. 1–2).

Статус мови безпосередньо пов’язаний із такою соціолінгвістичною категорією, як мовні права. Мовні права титульної нації юридично формалізуються в офіційному статусі її мови (про соціолінгвістичні особливості термінів на позначення статусу мови (див.: [Ажнюк]). Офіційний статус мови співвідноситься і з правами, і з обов’язками. Конституція Іспанії проголошує: “Офіційною мовою держави є кастильська. Усі іспанці зобов’язані її знати⁵ і мають право нею користуватися” (ст. 3). У законодавстві Автономної області Каталонія, що входить до складу Іспанії, ска-

⁵ Тут і далі в тексті підкреслення автора.

зано: “Каталонська мова є офіційною мовою Каталонії. Також офіційною є іспанська мова, що є офіційною мовою іспанської держави. Кожна людина має право користуватися обома офіційними мовами, а громадяни Каталонії мають право і зобов’язані знати їх. Органи громадського управління повинні вживати необхідних заходів для здійснення цих прав і виконання цього обов’язку” (Статут Автономної області Каталонія, ст. 6, п. 2). Остання з цитованих вище законодавчих норм вказує на те, що обов’язок забезпечення мовних прав покладається на державний апарат.

Обов’язковість володіння державною мовою передбачено також законом України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, схваленим Верховною Радою України 25 квітня 2019 р.: “кожний громадянин України зобов’язаний володіти державною мовою” (ст. 6). У статті 9 визначено коло посадових осіб, зобов’язаних вільно володіти державною мовою: найвищі посадові особи та народні депутати України, депутати місцевих рад, державні службовці, посадовці органів місцевого самоврядування, судді, адвокати, працівники поліції, офіцери Збройних сил і т. ін.

Важливою ланкою, що пов’язує поняття *державна мова* з національною культурою й колективною ідентичністю нації є розуміння мови як національного надбання. Надбання – це не лише право володіти й розпоряджатися, а й обов’язок захищати й примножувати. Оскільки державна мова – це національне надбання, то держава зобов’язана піклуватися нею і дбати не тільки про функціональний, але й про якісний стан мови. Такі зобов’язання передбачені в законодавствах багатьох країн. Наприклад, відповідно до статті 3 Конституції Іспанії мови та мовні різновиди визнаються культурним надбанням і предметом особливої поваги та захисту [Arzo : 84]. У законі “Про державну мову Литви” є окрема стаття, що називається “Правильність державної мови”, де передбачено, що держава має “зміцнювати престиж правильної литовської мови, створювати умови для захисту мовних норм, власних імен, географічних назв, діалектів і писемних мовних пам’яток, забезпечувати матеріальну базу функціонування державної мови” (ст. 19). Згідно з “Законом про польську мову” (1999), польська

мова, що називається в законі офіційною мовою (ст. 4), “має використовуватися в кодифікованій літературній формі” (ст. 3), “у юридичній практиці в Республіці Польща заборонено використання іншомовних виразів за винятком власних імен” (ст. 7).

Подібні заходи, покликані регулювати якісний стан мови, передбачає мовне законодавство Франції. У статті 5 закону “Щодо використання французької мови” (№ 94–665 від 4 серпня 1994 р.) зазначено, що договори незалежно від їхнього предмету та форми, формулюються французькою мовою. Вони “не можуть містити ні іноземного виразу, ні іноземного терміна, якщо існують французький вираз чи термін із тим самим значенням, затверджені відповідно до нормативних положень щодо збагачення французької мови”. Відповідальність за виконання цієї умови полягає в тому, що в конфліктній ситуації її порушник “не зможе скористатися з положень іноземною мовою, які могли б завдати шкоди стороні, проти якої вона виступає”.

Розуміння мови як національного надбання тісно пов’язане з історією корінного етносу, етнокультурними традиціями та діалектною базою цієї мови, без урахування якої неможливий її повноцінний розвиток і кодифікація. У тих випадках, коли державна мова або одна з державних мов не є мовою титульної нації, держава звичайно не намагається впливати на її якісний стан, а керується мовними нормами, виробленими в країні, із якої походить відповідна мова. Наприклад, відповідно до конституції Республіка Білорусь має дві офіційні мови, білоруську й російську, однак у кодифікацію російської мови білоруська держава не втручається, а керується мовними нормами, виробленими на батьківщині цієї мови – у Російській Федерації.

У “Законі про мови в Українській РСР”, що діяв з 1989 до 2012 рр., не було спеціальних положень, що стосувалися б ролі держави в регулюванні мовної норми. Така норма з’явилася вперше в законі України “Про засади державної мовної політики”: у ст. 6 зазначено, що порядок затвердження словників української мови і довідників з українського правопису, а також порядок офіційного видання цих загальнообов’язкових довідників визначаються Кабінетом Міністрів України.

У Законі України “Про забезпечення функціонування української мови як державної” зазначено, що “навмисне спотворення української мови в офіційних документах і текстах, зокрема навмисне застосування її з порушенням вимог українського правопису і стандартів державної мови, <...> тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом” (ст. 1, п. 6). Законом передбачено створення спеціального державного органу – Національної комісії зі стандартів державної мови, яка здійснюватиме контроль над кодифікацією української мови й дотриманням мовних норм.

Другим важливим принципом, що визначає європейськість мовної політики, є захист і підтримка міноритарних мов. Розвиток когнітивної лінгвістики та пов’язаних із нею напрямів соціолінгвістики та психолінгвістики змусив знову повернутися до ідей, висловлених свого часу Йоганном-Готфрідом Гердером, Вільгельмом фон Гумбольдтом, Едвардом Сепіром і Бенджаміном Ворфом про те, що кожній національній мові притаманні риси, які визначають унікальність мовної картини світу її носіїв, особливості їх мислення і способів творення нових знань [Van Parijs 2011 : 191]. Із цього погляду загибель будь-якої з мов є непоправною втратою для людства [Williams].

Варто зазначити, що необхідність збереження мовного розмаїття і забезпечення мовних прав національних меншин не завжди сприймалися політиками й науковцями як перспективна ідеологема мовної політики та мовного планування. Так, визначний французький лінгвіст Антуан Мейє в 1928 р. писав: “Малі національні мови – це та стадія, через яку люди невисокої культури проходять, долаючи шлях до вселюдської цивілізованості. Множинність мов у нинішній Європі, що створює незручності вже сьогодні, готує кризу, із якої важко буде вийти, оскільки вона суперечить магістральному напрямку цивілізації” [Цит. за: Van Parijs 2011 : 12]. У сучасній Європі такі погляди вже давно вважаються неприйнятними. На думку відомого бельгійського лінгвіста Філіпа Ван Парейса, мовне розмаїття – найпотужніший і по суті єдиний повноцінний засіб збереження культурного розмаїття. “Воно дає людям можливість вибирати, а отже, створює простір для колективного експериментування в особистому й соціальному житті, від чого людство зрештою тільки виграє” [Van Parijs 2011 : 14–15].

Піклування про мовне розмаїття означає відповідальність кожної держави за ті мови, які історично сформувалися або опинилися на її території. Ідеться не лише про міноритарні, а й про титульні мови. Ірландія відповідальна перед цивілізованим світом насамперед за ірландську мову, Білорусь – за білоруську, Україна – за українську. Важливо наголосити, що ступені відповідальності в різних випадках не однакові. Відповідальність за збереження білоруської мови стосується насамперед країни, що є історичною батьківщиною цієї мови – Білорусі, а також країн, де вона перебуває під захистом Хартії як одна з міноритарних мов (зокрема, України та Польщі). Мови, які не представлені державними формуваннями (наприклад, кримськотатарська, караїмська, гагаузька, урумська) є особливо вразливими до асиміляції, а отже, потребують особливих заходів підтримки. На думку Івон Больман, це мови так званих “справжніх” меншин, коли жодна інша група поза межами їхньої території не говорить їхньою мовою (наприклад, бретонці та ретороманці) [Больман 2007 : 43]. На думку дослідниці, існують також “несправжні” меншини – це групи, які в перебігу історії відірвалися від свого природного середовища й приєдналися до іноземної держави внаслідок завоювання. Ці групи є “меншинами” лише в межах їхніх нинішніх державних кордонів.

Згідно з Хартією існує різниця між вкоріненими мовами (мовами традиційного використання), з одного боку, і мовами мігрантів, для яких не передбачено спеціальних заходів підтримки, із другого. Країни Балтії відмовляються включати до розряду мов, захищених Хартією, російську мову на тій підставі, що вона є мовою мігрантів. Саме захист “історичних регіональних або міноритарних мов Європи, декотрим із яких із плином часу загрожує зникнення” як частини культурного багатства і традицій Європи, є основним завданням Хартії.

У різних країнах ступінь державної підтримки мов із різним статусом не однаковий. Наприклад, у Польщі статус регіональної мови (його має кашубська мова) передбачає нижчий ступінь підтримки, ніж статус міноритарної мови, який надається мовам, що є державними в інших країнах (німецькій, українській, ли-

товській, російській) чи бездержавним мовам і мовам, що не мають близької спорідненості з польською мовою (караїмська, татарська, ромська) [Бестерс-Дільгер : 97].

Зазнає поступових змін мовна політика Франції щодо етномовних меншин. Хоча регіональні й міноритарні мови не мають офіційного статусу, держава виявляє більше уваги до мовних потреб національних меншин. Двомовну освіту (французькою та регіональною мовою), яка раніше допускалася лише у приватних школах, із 2000 р. дозволено й у державних освітніх закладах усіма визнаними регіональними мовами (баскською, бретонською, провансальською, каталанською, корсиканською, ельзаською) [Judge : 129–136]. До назви урядового департаменту “*Délégation générale à la langue française*” (Головне управління з питань французької мови) в 2001 р. додали фразу “*et aux langues de France*” (“та мов Франції”). У 2008 р. було внесено зміну до конституції, згідно з якою регіональні мови є частиною спадщини Франції.

Однією з визначальних рис мовної ситуації в європейських країнах є двомовність із достатнім володінням державною мовою, що виникла як наслідок європейської мовної політики. В Ословських рекомендаціях щодо мовних прав національних меншин зазначено: “мова виступає невід’ємним інструментом соціальної організації, який часто становить предмет державного інтересу” (Ос, 323). Держава зобов’язана забезпечити громадянам доступ до важливої інформації (надзвичайна ситуація, небезпека, захист прав споживача і т. ін.). Для цього потрібні знання державної мови й особами, що належать до національних меншин. Кореляція “право – обов’язок” є невід’ємним елементом цивілізованої мовної політики, що зобов’язує всіх громадян до знання державної мови. У Конституції України зазначено: “кожному гарантується право знати свої права і обов’язки. <...> Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов’язки громадян, не доведені до відома населення в порядку, встановленому законом, є нечинними” (ст. 57). Для того, щоб гарантувати своїм громадянам доступ до законодавчих норм без перекручень і неточностей, від яких не застрахований навіть дуже якісний переклад, держава має забезпечити їм здатність ознайомлення з текстами законів у оригі-

налі. У цьому розумінні інструментальна функція мовного коду, доступного всім громадянам країни, є не менш важливим об'єднувачим фактором, ніж його етносимволічна функція.

Думка про те, що громадяни не є вільними від обов'язку володіти державною мовою, виразно звучить у п. 132 експертного висновку Венеціанської комісії щодо Закону про державну мову Словацької Республіки: “Захист і підтримка офіційної мови держави є законним інтересом, спільним для багатьох європейських країн. Він переслідує кілька законних цілей: насамперед він захищає громадський порядок, забезпечуючи доступ держави до суттєвої інформації і спілкування на її території та можливість втрутитися там, де це доречно, щоб нести відповідальність за те, що відбувається. Він гарантує розвиток ідентичності державної спільноти і забезпечує спілкування між складовими частинами населення. Він запобігає дискримінації громадян щодо задоволення своїх основоположних прав у тих ділянках, де особи, які належать до національних меншин, перебувають у більшості” (Op). Це та інші подібні положення є логічним продовженням ключового принципу мовної політики, сформульованого в преамбулі Хартії, а саме, що заходи підтримки регіональних або міноритарних мов “не повинні здійснюватися на шкоду державним мовам і необхідності вивчати їх” (Op).

На важливості володіння державною мовою всіма без винятку громадянами держави наголошує Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин Кнут Волленбек у листі до Голови Верховної Ради України Володимира Литвина від 20 грудня 2010 р. щодо оцінки законопроекту “Про мови” О. Єфремова, П. Симоненка і С. Гриневецького: “Знання державної мови є вигідним для осіб, які належать до національних меншин. Володіння державною мовою підвищує можливості ефективної участі у житті суспільства на всіх рівнях. <...> У осіб, які належать до національних меншин, немає права вважати, що їм ніколи не доведеться застосовувати державну мову” (Re).

На відміну від “Європейської хартії регіональних або міноритарних мов”, головним завданням якої є захист передусім так званих загрожених мов, “Загальна декларація мовних прав” про-

голошує рівність усіх мов незалежно від їх статусу. У ст. 5 зазначено, що термін *регіональні або міноритарні мови* не вживається в Декларації, оскільки він часто використовується з маніпулятивними намірами, щоб обмежити права тієї чи іншої мовної спільноти. Про слушність такого застереження свідчить і досвід України. Проголошення низкою обласних, міських і районних рад у 2006 р. російської мови регіональною стало знаряддям витіснення з офіційного вжитку української мови. На двозначність цього терміна та практику його спекулятивного застосування в Україні слушно вказують як українські, так і зарубіжні дослідники [Кресіна, Явір : 202–203; Баурінг : 69–70]. Підтримка мовного розмаїття не означає використання Хартії як знаряддя витіснення державної мови та підміни її регіональною – так, як це намагалися зробити в Україні. Регіональна мова не повинна протиставлятися державній або ставитися в конкурентні стосунки з державною мовою.

Стисло підсумувати європейське ставлення до двомовності можна словами Філіпа Ван Парейса: “Володіння спільною мовою важливе для того, щоб був можливим діалог, аргументована дискусія, порозуміння між членами спільноти, але не потрібно перетворювати спільноту в культурний моноліт” [Van Parijs 2007 : 17]. Об’єднати населення країни в єдиний народ (у термінології Ван Парейса – *demos*) можливо тільки завдяки спільній мові. Нею кожен може висловити свою позицію, вислухати іншого, обговорювати рішення, які становлять спільний інтерес, однак це не означає, що всі мають бути переплавлені в єдиний етнос (*ethnos*) зі спільною мовою як ядром спільної культури [Van Parijs 2007 : 17].

Підтримання балансу між об’єднавчою роллю державної мови, з одного боку, і задоволенням мовних потреб етномовних меншин, з другого боку, відповідає засадам лінгвістичної екології, яка, крім суто теоретичних аспектів, має також прикладне застосування [Екологія]. Якщо мовне законодавство й мовна політика не сприяють двомовності з достатнім володінням державною мовою, то виникає небезпека ослаблення державної мови як засобу суспільної консолідації, загроза сегрегації за мовною ознакою, створення мовних резервацій, розвитку інших

негативних явищ, що стають підґрунтям міжмовних і міжетнічних загострень та конфліктів. Саме з цих позицій зазнали критики українських і європейських експертів законопроект “Про мови” П. Симоненка, О. Єфремова, С. Гриневецького, закон “Про засади державної мовної політики” С. Ківалова і В. Колесніченка, а також нормативно-правові акти деяких інших країн.

Особливого значення з позицій європейського підходу до мовної політики має ефективність механізму дотримання мовних прав. Для двомовних і багатомовних громадян право вибору мови в публічному вжитку стає реальним, якщо закон зобов’язує державних службовців володіти відповідними мовами. Обов’язок бути двомовними стосується насамперед посадовців. Прикладом того, яким може бути державний механізм забезпечення свободи вибору мови в ситуації двомовності, є Каталонія. Згідно з місцевим законодавством, “магістрати, судді й прокурори, що займають посади в Каталонії, мають підтвердити належний рівень володіння каталанською мовою, який повинен бути достатнім для того, щоб громадяни могли реалізувати своє право вибору мови в порядку і в межах, установлених законом” (ст. 102, п. 1). Таким чином, деклароване право користуватися в публічних установах кастильською (державною мовою Іспанії) і каталанською мовами може бути масово реалізоване.

Володіння державною мовою, а у відповідній місцевості також міноритарною або регіональною мовою, має бути кваліфікаційною ознакою для посадовців. Тоді під час конкурсу на вакантну посаду ті, хто не володіють потрібними мовами (державною і, якщо потрібно, регіональною), не потраплять навіть до списку претендентів. У протилежному випадку право громадян обирати мову спілкування в публічній сфері (державну чи міноритарну) буде не більш, ніж обіцянкою.

Ідеологія Хартії ґрунтується на принципі так званої позитивної дискримінації (більш коректна назва – принцип підтримчої дії (англ. affirmative action)). Про це свідчить, зокрема, ст. 7, ч. 2: “Запровадження спеціальних заходів на користь регіональних мов або мов меншин, що мають на меті досягнення рівності між тими, хто використовує ці мови, і рештою населення, <...> не

розглядається як акт дискримінації стосовно осіб, які використовують поширеніше мови”. Хартія передбачає диференційований підхід до заходів на підтримку відповідних спільнот і груп з урахуванням ступеня їхньої політичної, соціально-економічної та культурної вразливості. Варто наголосити, що положення ст. 3, п. 1 поширює заходи підтримки, передбачені Хартією, також на ту державну мову, “яка менш широко використовується на всій або частині її (держави – Б. А.) території”. Попри те, що Хартія не позбавлена слабких місць і окремі її положення є суперечливими, вона з достатньою повнотою відображає уявлення європейців про справедливий і збалансований підхід до забезпечення мовних прав людини. У руках конструктивних політиків вона може служити налагодженню безконфліктних міжмовних стосунків на тривалій основі.

Воєнний конфлікт між Україною й Росією призвів до формування в суспільній свідомості цілком виразних соціолінгвістичних підтекстів. За таких обставин домагання офіційного статусу для російської мови асоціюється з виправданням російської агресії, анексією Криму, загрозами українській державності й національній ідентичності. У суспільстві зростає усвідомлення того, що скасований Конституційним Судом України “Закон про засади державної мовної політики” був не просто юридичним інструментом політичних сил, які його ініціювали й запровадили, а одним зі знарядь зовнішньої політики сусідньої держави.

Українська влада схильна вести обережну й нерішучу мовну політику. Проте зміни в суспільній свідомості впливають і на зміну позицій учасників політичних процесів. В Україні зростає кількість недержавних організацій, що присвятили свою діяльність захисту української мови. Вплив цих організацій на мовну політику дедалі стає потужнішим. При Міністерстві культури України 8 червня 2016 р. (наказ № 404) створено Координаційну раду з питань застосування української мови в усіх сферах суспільного життя України. Уперше в українській історії з’явився орган, що об’єднує зусилля представників громадянського суспільства, наукової спільноти й органів виконавчої влади. При координаційній раді діє робоча група з мовного законодавства

(керівник професор Володимир Андрійович Василенко), яка розробила проект закону 5670 “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. Уперше проект закону з мовної політики, розробленого завдяки спільним зусиллям громадських активістів і науковців, схвалено найвищим законодавчим органом. Як показує досвід останніх років, майбутнє мовного законодавства й мовної політики в Україні значною мірою залежить від громадської думки й активності недержавних організацій, а також від позиції експертного середовища та його здатності впливати на короткотермінові й далекосяжні цілі головних політичних сил.

ДЖЕРЕЛА

Op – Opinion on the Act on the State Language of the Slovak Republic adopted by the Venice Commission on its 84-th Plenary Session (Venice 15–16 October 2010). URL : [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2010\)035-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2010)035-e) (дата звернення: 06.04.2019).

Ос – Ословські рекомендації щодо прав національних меншин та пояснювальна записка // Мовні права в сучасному світі / відп. ред. Б. М. Ажнюк. Ужгород : Наумченко Н. В., 2014. 351 с.

Пе – Передвиборна програма кандидата у Президенти України Кучми Леоніда 1994. URL : <https://constituanta.blogspot.com/2014/10/1994.html> (дата звернення: 06.04.2019).

Re – Assessment and Recommendations of the OSCE High Commissioner on National Minorities on the Draft Law “On Languages in Ukraine” (No. 1015–3), § 13. Цит. за: Moser M. Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Viktor Yanukovych. Stuttgart, 2013. P. 276–277.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Б. М. Сучасні тенденції в розвитку слов’янської соціолінгвістичної термінології (статус мов) / Б. М. Ажнюк // Мовознавство. – 2013. – № 2–3. – С. 163–183.

2. Баурінг Б. Мовна політика в Україні. Міжнародні норми та зобов’язання і український закон та законодавство / Б. Баурінг // Мовна політика та мовна ситуація в Україні / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К. : Вид-во Києво-Могилян. акад., 2008. – С. 55–95.

3. Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід / Ю. Бестерс-Дільгер // Мовознавство. – 2010. – № 1. – С. 94–99.

4. Больман І. Мовні війни в Європі ; пер. з фр. / І. Больман. – К. : Вид-во “К.І.С.”, 2007. – 280 с.

5. Брицин В. М. Мовна політика / В. М. Брицин // Українська мова. Енциклопедія. – 3-те вид. / Ред. кол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 375–378.

6. Кресіна І. О. Проблема імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови / І. О. Кресіна, В. А. Явір // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К. : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 190–204.

7. Екологія мови і мовна політика в сучасному суспільстві: зб. наук. праць / Ред. Б. М. Ажнюк. – К. : Вид. дім Д. Бурого, 2012. – 376 с.
8. Словарь социолингвистических терминов / Отв. ред. В. Ю. Михальченко. – М. : Институт языкознания РАН, 2006. – 312 с.
9. *Чередниченко О. І.* Захист офіційної мови в національній державі: досвід Франції / *О. І. Чередниченко // Мовознавство.* – 2013. – № 5. – С. 28–36.
10. *Arzoz X.* The implementation of the Charter in Spain // *The European Charter for Regional Or Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities.* Strasbourg, 2008. – P. 83–107.
11. *Bastardas Boada A.* World Language Policy in the Era of Globalization: Diversity and Intercommunication from the Perspective of ‘Complexity’ // *Revista de Sociolingüística. Teoria i metodologia.* – Barcelona, 2002. – P. 1–9.
12. *Besters-Dilger J.* The Ukrainian Language in Education and Mass Media // *Harvard Ukrainian Studies. Ukrainian Philology and Linguistics in the Twenty-First Century.* 2007. – Vol. 29. – No 1–4. – P. 257–293.
13. *Fairless T.* European Court Strikes Down German Language Test for Turks // *The Wall Street Journ.* URL : <http://blogs.wsj.com/law/2014/07/10/european-court-strikes-down-german-language-test-for-turks>.
14. *Fishman J.* Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning // *Advances in Language Planning / Fishman J. (ed.).* The Hague: Mouton, 1974. – P. 79–102.
15. *Grin F.* Language policy developments in Switzerland: needs, opportunities and priorities for the next few years // *Revue suisse de science politique.* – 1998. – No 3. – P. 108–113.
16. *Hartig M.* The Language Situation and Language Policy in Belgium // *Language Policy and National Unity / W. R. Beer, J. E. Jacob (eds).* Totowa, NJ, 1985. – P. 67–78.
17. *Judge A.* Linguistic Policies and the Survival of Regional Languages in France and Britain. – Basingstoke ; New York, 2007. – P. 129–136.
18. *Phillipson R.* International Languages and International Human Rights // *M. Kontra, T. Skutnabb-Kangas, R. Phillipson, T. Varady.* Language: A Right and a Resource: Approaching Linguistic Human Rights. – Budapest : Central European University Press, 1999. – P. 25–46.
19. *Ricento T.* Models and approaches in language policy and planning // *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change.* M. Hellinger, A. Pauwels (eds.). The Hague: Mouton de Gruyter, 2007. – P. 211–240.
20. *Schmitt N.* (2017) Linguistic Policy in Switzerland: the Paradigm Shifts but the Complexity Remains // *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law.* 2017. – No. 67. – P. 86–105.
21. *Skutnabb-Kangas T.* Linguistic Diversity and Biodiversity. The Threat from Killer languages // *The Politics of English as a World Language: New Horizons in Post-colonial Cultural Studies / Ch. Mair (ed.).* – Amsterdam ; New York, 2003. – P. 31–52.
22. *Van Parijs P.* Linguistic diversity as curse and as by-product // *Respecting Linguistic Diversity in the European Union / X. Arzoz (ed.).* – Amsterdam, 2007. – P. 17–46.
23. *Van Parijs P.* Linguistic Justice for Europe and for the World. – Oxford, 2011. – 320 p.
24. *Williams G.* Sustaining Language Diversity in Europe. Evidence from the Euromosaic Project. – Basingstoke ; New York, 2005. – 251 p.

REFERENCES

1. Azhniuk B. M. (2013) Suchasni tendentsii v rozvytku slovianskoi sotsiolinhvystychnoi terminolohii (status mov) [*Modern tendencies in the development of Slavic sociolinguistic terminology (language status)*]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, no 2–3, pp. 163–183 (in Ukrainian).
2. Bowring B. (2008) *Movna polityka v Ukraini. Miznarodni normy ta zoboviazannia i ukraïnskyi zakon ta zakonodavstvo [Language policy in Ukraine. International norms and obligations and Ukrainian law and legislation]. Language policy and language situation in Ukraine.* Kyiv: Kyiv-Mohyla acad., pp. 55–95 (in Ukrainian).

3. Besters-Dilger Ju. (2010) Sylmi ta slabki storony Yevropeiskoi khartii regionalnykh abo minorityarnykh mov: zakhidnoievropeyskiy dosvid [*Strong and weak points of the European Charter of Regional and Minority Languages: West-European experience*]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, no 1, pp. 94–99 (in Ukrainian).

4. Bolman I. (2007) Movni viiny v Yevropi [*Language wars in Europe. Transl. into Ukrainian from French*]. Kyiv: K.I.S., 280 p. (in Ukrainian).

5. Brytsyn V.M. (2007) Movna polityka [*Language policy*]. *Ukrainian language. Encyclopedia*. Kyiv: Ukrainian encyclopedia, pp. 375–378 (in Ukrainian).

6. Kresina I. O., Yavir V. A. (2008) Problema implementatsii norm mizhnarodnoho prava u natsionalne zakonodavstvo pro movy [*The problem of implementation of the norms of international law into the national legislation language on language policy*]. *Language situation in Ukraine: Between conflict and consensus*. Kyiv: IPiEND im. I.F.Kurasa NAN Ukrainy, pp. 190–204 (in Ukrainian).

9. Cherednychenko O. I. (2013) Protection of the official language in the national state: The case of France. *Movoznavstvo [Linguistics]*, no 5, pp. 28–36 (in Ukrainian).

7. Azhniuk B.M. (ed.) (2012) Ekolohiia movy i movna polityka v suchasnomu suspilstvi: zb. nauk. prats [*Ecology of language and language polity in the contemporary society*]. Kyiv: dim D.Buraho, 376 p. (in Ukrainian).

8. Mihalchenko V.Yu. (ed.) (2006) Slovar sotsiolingvisticeskikh terminov [*The dictionary of Sociolinguistic terms*]. Moscow, 312 p. (in Russian).

9. Cherednychenko O.I. (2013) Zakhyst ofitsiinoi movy v natsionalnii derzhavi: dosvid Frantsii [*Protection of the official language in the national state: The case of France*]. *Movoznavstvo [Linguistics]*, no 5, pp. 32–34 (in Ukrainian).

10. Arzoz X. (2008) The implementation of the Charter in Spain. *The European Charter for Regional or Minority Languages: Legal Challenges and Opportunities*. Strasbourg, pp.83–107.

11. Bastardas Boada A. (2002) World Language Policy in the Era of Glob-alization: Diversity and Intercommunication from the Perspective of ‘Complexity’. *Revista de Sociolinguistica. Teoria i metodologia*, Barcelona, pp. 1–9.

12. Besters-Dilger J. (2007) The Ukrainian Language in Education and Mass Media. *Harvard Ukrainian Studies. Ukrainian Philology and Linguistics in the Twenty-First Century*, vol. 29, no 1–4, pp. 257–293.

13. Fairless T. (2014) European Court Strikes Down German Language Test for Turks. *The Wall Street Journ.* URL : <http://blogs.wsj.com/law /2014/07/10/european-court-strikes-down-german-language-test-for-turks>.

14. Fishman J. (1974) Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning. *Advances in Language Planning*. The Hague: Mouton, pp. 79–102.

15. Grin F. (1998) Language policy developments in Switzerland: needs, opportunities and priorities for the next few years. *Revue suisse de science politique*, no 3, pp. 108–113.

16. Hartig M. (1985) The Language Situation and Language Policy in Belgium. *Language Policy and National Unity*. Totowa, NJ, pp. 67–78.

17. Judge A. (2007) Linguistic Policies and the Survival of Regional Languages in France and Britain. Basingstoke; New York, pp. 129–136.

18. Phillipson R. (1999) International Languages and International Human Rights. *Language: A Right and a Resource: Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest : Central European University Press, pp. 25–46.

19. Ricento T. (2007) Models and approaches in language policy and planning. *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change*. The Hague: Mouton de Gruyter, pp. 211–240.

20. Schmitt N. (2017) Linguistic Policy in Switzerland: the Paradigm Shifts but the Complexity Remains. *Revista de Llengua i Dret, Journal of Language and Law*, no 67, pp. 86–105.

21. Skutnabb-Kangas T. (2003) Linguistic Diversity and Biodiversity. The Threat from Killer languages. *The Politics of English as a World Language: New Horizons in Post-colonial Cultural Studies*. Amsterdam; New York, pp. 31–52.
22. Van Parijs P. (2007) Linguistic diversity as curse and as by-product. *Respecting Linguistic Diversity in the European Union*. Amsterdam, pp. 17–46.
23. Van Parijs P. (2011) Linguistic Justice for Europe and for the World. Oxford, 320 p.
24. Williams G. (2005) Sustaining Language Diversity in Europe. Evidence from the Euromosaic Project. Basingstoke; New York, 251 p.

Bohdan Azhniuk, Doctor of Philology, Prof.
Oleksandr Potebnia Institute of Linguistics,
National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Language Policy: European Criteria and Ukraine

The article discusses a much debated in Ukraine issue: what are the principles of language policy that can be labelled European, what are the major sources for the deduction of these principles and to what extent they could be implemented in Ukraine's current language policy. It is argued that these principles can be deduced from the following major sources: national constitutions and legislative acts on language issues, international legal instruments (The European Charter of regional or Minority Languages), international declarations (The Universal Declaration of Linguistic Rights) that are not legal instruments at the moment, expert opinions of international committees and other bodies like the Venice Commission, OSCE, etc, scientific publications on language policy and language planning. The analysis of these sources gives justification to the following principles as reflecting the mainstream European conception of language policy and language planning: 1) maintaining the leading role of the official state language as the backbone of national unity, 2) protection of endangered languages and preservation of language diversity, 3) promotion of the bilingualism with sufficient competence in the state language, 4) effective management of the enforcement mechanism.

The ratification by Ukraine of the European Charter for Regional or Minority Languages called attention to its implementation in Ukraine. The comparison of Ukraine with most European countries shows that in terms of linguistic rights the country's main language (Ukrainian) is in a rather underprivileged position. There is growing awareness in the society that the idea of official or semi-official Ukrainian-Russian bilingualism was designed as an instrument of Russian foreign policy and became one of the key factors that provoked political instability in the country. Nowadays Russian is associated with the annexation of Crimea and justification of further aggression and the official upgrading of its status is perceived as a jeopardy for the Ukrainian national identity and statehood. The change of the popular attitude to the idea of the official bilingualism has modified the positions of the major political players.

Key words: language policy, state language, regional language, minority language, language rights, endangered language, language diversity, ecology of language.

Стаття надійшла до редколегії 14.04.19